

Gorbacsov

A minap láttam egy dokumentumfilmet a mai Gorbacsovról, ami arra készítetett, hogy felidézzem, miképpen is éltem meg a 80-as években a Gorbacsov-jelenséget, és mit gondolok ma a szerepéről a kommunizmus sosem remélt bukásában.

A rendszerváltás kétségtelenül Gorbacsovval kezdődött. Persze könnyű utólag okosnak lenni. Akkor, a nyolcvanas évek közepén egy új Hruscsovot láttunk benne, és bizonyosak voltunk abban, hogy a glasznosztj, a peresztrojka, a demokratizálás, meg a gyorsítás rokon értelmű szavak a hruscsovi olvadással. A sorsa is hasonló lesz: egy ideig nyitás, szabadabb mozgás, majd jön az új Brezsnyev, aki a szabadságnál többre értékeli a hatalom stabilitását, a hatalom zavartalan, megkérdőjelezhetetlen fenntartását.

Nyugati barátaink egy része, nyolcvanöt nyarán, a jól sikerült aacheni hónap találkozásai során megtapasztalhattuk, Gorbacsov megerősödéséért szorított, és abban reménykedett, hogy a magát már annyiszor lejáratott kommunizmus konszolidálódik valamilyen demokratikus, szalonképes formában. Nem akartak lemondani a kapitalizmus alternatívájának lehetőségéről, bár azzal is tisztában voltak, hogy az eddig megvalósult összes formáció Kelet-Európától Kínáig, Ho.Si.Minh apótól Castróig mind szalonképtelen.

Minket, pontosabban engem ez az aspektus nem érdekelt. Úgy véltem, hogy nekünk addig jó, amíg egy szovjet vezető a belső problémák rabja. Addig sem velünk foglalkozik. Egy csöppet sem érdekelt a kommunizmus újabb és újabb változata, mivel az volt a meggyőződésem, hogy amíg nem hagy fel a zsarnoksággal, addig úgy sem változik semmi. Ha pedig felhagy, akkor maga a rendszer szűnik meg létezni. Érdekes lenne tudni, hogy Kádár miért fanyalgott hol udvariasan, hol mogorván Gorbi közeledési kísérleteire. Vajon azért, mert a Brezsnyev-éra kezdetén egyszer már megégette magát a nyitáshoz és Hruscsovhoz való ragaszkodásával, vagy a saját, jól kiépített, és a maga módján működőképes, stabilitást garantáló mechanizmusait nem akarta vad ötletek kedvéért elbizonytalanítani, vagy szenilis volt és merev, vagy netalántán ő is tudta, hogy a politikai szabadság a kommunizmusban *contradictio in adjecto*, és az ő változata már eljutott a még lehetséges határokig.

De Gorbi csak nyomult előre, és lépésről lépésre közelebb került azokhoz a tabukhoz, amelyek a második világháború utáni világrend kikezdzhetetlen sarokpontjai voltak: a szatelit államok státusza, a berlini fal, Németország kettéosztottsága. Szkeptikus voltam e tekintetben. Biztos voltam benne, hogy az oroszok nem mennek el odáig, hogy ezeket bárki megkérdőjelezhesse. Mert ha a lavina elindul, meg lehet-e állni? Mi lesz a bekebelezett államokkal, mi lesz a tagköztársaságokkal? Meddig lehet visszabontani az orosz birodalmat? A Moszkvai Nagyfejedelemségig? Vagy még tovább? Szóval mindez teljes képtelenségnek tűnt. Mi lesz a Nagy Honvédő Háború dicsőségével, a

veteránokkal, a sok kiontott vérrel? És a nagyhatalmi pozícióval, a fél világ ilyen-olyan mérvű birtoklásával? Mindezt csak úgy, minden kényszer nélkül odadobnák? Aki józanul mérlegel, valós alternatívaként csakis egy új Brezsnyevre számíthat. A Szovjetunió egy puskalövés nélkül összeomlik? Ilyen képtelenségről csak Amalrik vizionált, de őt sem lehetett komolyan venni. Hát még az általa kitűzött időpontot, az orwell-i 1984-et.

Aztán az események rácaffoltak a józan mérlegelésre. Pedig milyen szkeptikusan szemléltem a szakítást a Brezsnyev-doktrínával nyolcvannyolcban, Buharin és a piacsocializmus rehabilitálását, vagy a hidegháború végét kinyilvánító máltai csúcstalálkozót. Láttunk már ilyet, és mi lett a vége? Interkontinentális rakéták telepítése Kubába, és kis híján egy újabb világháború.

A vasfüggöny lebontása Ausztria és Magyarország között, az NDK-sok kiengedése Nyugatra, civil szervezetek alakulása, az üldözött avantgárd művészek kiállításai bár jelentettek változást, én mégis inkább a Tienanmen téri eseményeket tekintettem jelzésértékűnek, meg Grósz kijelentését, hogy az egypártrendszer megkérdőjelezhetetlen, de azon belül van mód pluralizmusra, bár nem úgy, mint a június 16-i tüntetők képzelik, akik fasiszta, sovíniszta, irredenta propagandát folytattak. („Nagy Imre!” Demokráciát!”- skandálták Nagy Imre, Maléter és Gimes Miklós kivégzésének harmincadik évfordulóján). Ez világos beszéd volt: marad a jól bevált hazudozás, porhintés, diktatúra.

Amikor azonban a lengyel választásokon a Szolidaritás győzött, Lech Walesa lett az elnök, és az oroszok a fülük botját sem mozgatták, sem Jaruzelski, sem más nem vezényelt tankokat az utcára, a józanész és a tapasztalat diktálta magabiztosságom kissé alábbhagyott. Csak nem hagynak fel a saját jól bevált hatalmi logikájuk érvényesítésével?

Igazából csak a berlini fal leomlása győzött meg arról, hogy vége, mindaz, ami történt, többé már nem tekinthető visszaszívható nyelvbtlásnak, amit egy új Brezsnyev majd helyre tesz. Németország újraegyesítése olyan nemzetközi szerződés volt, amelyet mind a négy volt szövetséges és mindkét Németország aláírt.

És hirtelen fontos lett számomra a négy igenes népszavazás, ami az én értelmezésem szerint arról szólt, hogy nem kell kompromisszum, nem kell reformkommunista államelnök, nem kell hatalommegosztás a régi és az új között. Ha rendszerváltás, akkor elég a maszatolásból. Legyen igazi demokrácia.

Aztán szegény Gorbi jól megszívta. Hiába volt a korszak emblemikus figurája, a világ kedvence, jogász és agrár-közgazdász, megmaradt annak a tehetséges sztavropoli kolhozparaszt-csodagyereknek, később sikeres megyei titkárnak, akinek a nagyszülei még kuláknak minősültek. Sztavropol, ahol élt, a Kaukázus északi lábánál egy háromszázézes, orosz mértékkel mérve igen kis város. Az egész körzetben nem lakik egymilliónál több ember. A környék csupa exkluzív gyógyfürdő, Kiszlovodszk, Pjatyigorszk, Mineralnijje Vodi, tele az orosz arisztokrácia és intelligencia, az orosz irodalom, Puskin, Lermontov, Tolsztoj és mások emlékével. És persze az ott üdülő szovjet nomenklatúrával. Bár hetvenegyötől a központi, nyolcvantól a politikai bizottság tagja volt, nyolcvankettő és nyolcvannégy között Andropov mellett (aki szintén sztavropoli) már részt vett a korrupst, alkoholista nomenklatúra lecserelésében, még sem tanulta meg a kérlelhetetlen politikai intrikát, az erőszakos hatalomgyakorlást, amellyel

Oroszországban célt lehet érni, hatalomban lehet maradni. Talán éppen ezért esett rá a választás nyolcvanötben, amikor sűrű egymásutánban (négy év alatt) három elagott főtitkár is elhalálozott (Brezsnyev 1982-ben, Andropov 1984-ben, Csernyenko 1985-ben). Ötvennégy évesen lett a Szovjetunió első embere. (Ez ugyan nem Amalrik 1984-e, de annak kétségtelenül a kezdete.)

Nem úgy Jelcin, aki ugyan vele egyidős volt, de az Uralból jött, Jekatyerinburgból (itt mészárolták le a cári családot), amely még ekkor is zárt város volt (és Szverdlovszknak hívták) a maga közel egy és negyedmillió lakosával, és hatalmas, titkos hadiiparával. S bár később indult a karrierje (1979-ben még ő volt az a szverdlovszki párttitkár, akinek a tudtával és közreműködésével hazudták le a lakosság előtt, hogy egy biológiai fegyvereket gyártó üzemből antrax került a levegőbe, és az szedte áldozatait), nyolcvanötre már moszkvai első titkár, és ezt a pozíciót jól ki is tudta használni arra, hogy támogatóját, szövetségesét és riválisát, Gorbit kiszorítsa a hatalomból. Ő aztán értett az erőszakos és csavaros eszű, gátlástalan hatalomgyakorláshoz. Kilencvenben kilépett a kommunista pártból, majd ő lett a független Oroszország első szabadon választott elnöke. A keményvonalasok puccskísérlete is jól jött neki. Fellépése ugyan megmentette a peresztrojkat és Gorbacsov hatalmát, de még inkább a saját mozgásterét és nemzetközi tekintélyét növelte. Azonnal betiltotta országában a kommunista pártot, Oroszország pedig elfoglalta az ENSZ-ben a Szovjetunió helyét, ami világosan mutatja, hogy a Nyugat már benne bízott, mint a jövő emberében.

Gorbi ezt követően már csak futott az események után. Pillanatok alatt kicsúszott minden pozíció és hatalom a kezéből. Lemondott az SZKP főtitkári posztjáról, megszavaztatta a párt feloszlását, és csupán a Szovjetunió elnöke cím maradt a számára, de ez is csak egy lélegzetvételnyi időre. Jelcin ugyanis az ukránokkal és a fehéroroszekkal szövetkezve felbontotta az 1922-es uniós szerződést, és megszűntnek nyilvánította a Szovjetuniót. Gorbi mint a SZU végrehajtó hatalommal felruházott elnöke, kiesett minden hatalomból. És míg a Szuverén Szovjet Köztársaságok Szövetségét szervezgette nem túl hatékonyan, a balti államok kinyilatkoztatták függetlenségüket, Jelcin pedig létrehozta a szövetségeseivel a FÁK-at. Gorbi számára nem maradt más, mint a múlt dicsősége és a jó egészség, Jelcinnek pedig nyolcévnyi elnökség, amely ugyan éles belső harcokat hozott, mégis világhatalmi tényezővé tette őt egy szűk évtizedre.

Ez idő alatt sem hagyta cserben gátakat nem ismerő dinamizmusa, a hatalomgyakorlás orosz kíméletlensége. Ez különösen az 1993-as alkotmányos válság idején mutatkozott meg. Ha 91-ben ágyúval védte a puccsisták ellen az orosz parlamentet, 93-ban már ő lövette szét az elnöki hatalmat korlátozni akaró országgyűlést. És mindkétszer győzött. A néphez intézett szónoklataiban jó szovjet hagyomány szerint a demagógia eszközével élt: fasiszta-kommunista hordákról beszélt, akik a nép szabadságára törtek, holott nyilvánvaló volt, hogy a peresztrojka nyomán eluralkodó létbizonytalanság, zűrzavar, bűnözés, a közvagyon gátlástalan széthordása, a korrupció és a hatalommegosztás működésképtelen mechanizmusa okozta a polgárháború közeli helyzetet. A parlament erőszakos feloszlása utáni ex lex állapotban népszavazásra bocsátotta alkotmánytervezetét, amely elmozdíthatatlanná tette az elnököt, és szinte korlátlan hatalmat biztosított számára. A parlament többé nem zavarhatta köreit.

A nyugat tapsolt a sikereinek, a sokk-terápiának, amellyel nekiment az elagott szovjet gazdaságnak. Csak akkor veszítette el szimpátiájukat, amikor a balkáni háború idején a

NATO bombázni kezdte Szerbiát. Hirtelen előtört belőle a birodalmi érdekeket szolgáló nagy szláv-pravoszláv szolidaritás, ami már a cári időkben is működött, meg a szovjet érában megszokott nagyhatalmi arrogancia, és az orosz atomfegyver-arsenállal kezdte fenyegetni amerikai szövetségeit. Ezután, már légüres térbe került a világpolitikában, és ki sem töltve második ciklusát, betegsége hivatkozva lemondott. Utódjának miniszterelnökét, Vlagyimir Putyint nevezte meg. Majd rá is a szovjet nomenklatura tipikus sorsa várt, a súlyos alkoholizmus következményei: szívrohamok, bypass-műtét, májzsugor, veseelégtelenség, kórházi vegetálás, halál.

Szegény Gorbi, ahogy a dokumentumfilm is elárulja, máig sem érti, miért így történtek a dolgok, neki miért nem sikerült az építkezés. A múltból szólva legtöbbször Jelcin kielégíthetetlen hataloméhségét, inkorrekttségét említi, azt, hogy a saját csapata árulta el, és ejtette ki a hatalomból.

De kilencven után már kit érdekelték az oroszok. Amíg nem áll fenn a veszély, hogy vissza akarnának térni Jaltához (ami persze bármikor megeshet), azt tesznek, amit óhajtanak, és amire kalibrálva vannak.

2010.